

การเมืองของผู้หญิง

เขียนโดย อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

วันจันทร์ที่ 05 กันยายน 2011 เวลา 10:42 น. - แก้ไขล่าสุด วันจันทร์ที่ 05 กันยายน 2011 เวลา 11:17 น.

การเมืองของผู้หญิง

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

ความเรียงที่จะกล่าวต่อไปนี้ เป็นการอธิบายปรากฏการณ์ "ดอกส้มสีทอง" ในสองด้านด้วยกัน

ด้านแรก เป็นการทำความเข้าใจว่าทำไมละครโทรทัศน์ไทยทั้ง "ดอกส้มสีทอง" และเรื่องอื่นๆ ที่มีโครงเรื่องทำนองเดียวกันได้รับความนิยมมากมาโดยตลอด อีกด้านหนึ่ง จะทำความเข้าใจในกระแสต่อต้านละคร "ดอกส้มสีทอง" ที่ขึ้นมอย่างกว้างขวาง

ความนิยมละครโทรทัศน์ไทยที่มีโครงเรื่องคล้ายคลึงกับ "ดอกส้มสีทอง" มีมานานแล้ว กล่าวได้ว่าวรรณกรรมผู้หญิงที่มีโครงเรื่องลักษณะนี้ได้เริ่มต้น/ถูกเขียนขึ้นมาในช่วงทศวรรษ 2490 ต่อมาเมื่อโทรทัศน์เข้ามาแทนการอ่านหนังสือ ก็ได้ทำให้เกิดการนำวรรณกรรมเก่าในทศวรรษดังกล่าวมาผลิตซ้ำ/ดัดแปลงเป็นละครโทรทัศน์ซ้ำแล้วซ้ำอีก

ละครทำนองนี้ได้รับความนิยมอย่างมากมาโดยตลอด ก็เพราะละครได้เสนอความเข้าใจและความเจตนาใน "การเมืองของผู้หญิง" ซึ่งก็คือ "การเมืองของความรักและครอบครัว (เดี่ยว)" ผู้ชมส่วนใหญ่ที่เป็นผู้หญิงจะสามารถสื่อสารได้กับละคร ก็เพราะละครจะกลายเป็นแหล่งการเรียนรู้ การอ้างอิงสำหรับบทบาทของตนเองในการต่อสู้ทาง "การเมือง" ของ "ความรักและครอบครัว (เดี่ยว)"

การเรียนรู้ "การเมืองผู้หญิง" ของผู้ชม เช่น การแย่งผัวชาวบ้านในนามของความรักจะต้องเล่นเกมอะไรและอย่างไรบ้าง ที่สำคัญการจะรักษาผัวเอาไว้ให้ได้ก็ต้องเรียนรู้ว่าคนที่จะมาแย่งเขาจะเล่นเกมอะไรและเมียหลวงจะตอบโต้เกมต่างๆ ได้อย่างไร แน่นอนว่าเกมแย่งชิงหรือเกมรักษาผัวเอาไว้ให้ได้ในละครโทรทัศน์นั้นตื้นเขิน แต่การเรียนรู้นี้ก็กลายเป็นแหล่งอ้างอิงว่าเห็นไหมใครๆ เขาก็ทำกันแบบนี้

การนำเสนอกลวิธีการ "ชิงรักหักสวาท" ด้วยมารยาสาไถและการตอบโต้ด้วยกลวิธีต่างๆ นานา ซึ่งนางเอกหรือเมียหลวงอาจจะไม่ทำเองแต่ก็มักจะมีผู้ช่วยนางเอกเป็นคนทำหรือเป็นคนบอกให้พระเอกผู้ซึ่งถึงมารยาสาไถ นางเอกก็จะเล่นเกมรักษา "ผัว" เอาไว้ด้วยความนิ่ง สงบ ซึ่งก็เป็นมารยาสาไถแบบหนึ่งซึ่งผู้ชมเองก็จะค้านางเอกว่าทำไมเธอได้ซื้อบ๊อ-โมรู้เรื่องราวได้ขนาดนี้ และผู้ชมที่เป็นภรรยาหลวงก็จะทำปฏิกิริยาต่อหน้าโทรทัศน์ว่าฉันจะไม่ซื้อบ๊อแบบนี้แน่นอน

แกนหลักของวรรณกรรมและละครเหล่านี้ คือ ความพยายามจะจรรโลงรักษา "ความรักและครอบครัว (เดี่ยว)" เอาไว้ โดยที่จะแสดงหรือสร้างให้ผู้อ่าน/ผู้ชมมองเห็นถึงความสูงส่งของครอบครัวและความรักด้วยการสร้างบทบาท "ตัวเอก" (ไม่จำเป็นต้องเป็นนางเอกหรือพระเอก) ไม่ว่าจะฝ่ายหญิงหรือชายให้เด่นชัดว่ากำลังจะทำลายความรักและครอบครัว และตัวเอกลักษณะนี้มักจะประสบโศกนาฏกรรมในตอนท้ายเรื่อง

การดำเนินเรื่องก็จะเน้นอยู่การนำเสนอกลวิธีการ "ชิงรักหักสวาท-แย่งผัวชาวบ้าน" ด้วยมารยาสาไถในทุกรูปแบบ ตามที่คำกล่าวของไทยสมัยก่อนนั้นชัดเจนครับว่า "ไม่ได้ด้วยเล่ห์ก็เอาด้วยกล ไม่ได้ด้วยมนต์ก็เอาด้วยคาถา" การเอาผัวชาวบ้านมาเป็นผัวตัวเองไม่ใช่เรื่องง่ายๆ นะครับ ต้องใช้วิชาการที่สั่งสมมาเนิ่นนานทีเดียว และ "ผิดใหม่หากฉันจะแย่งผัวเขาเพราะว่าฉันและเขารักกัน" คำตอบสำหรับคนทั้งคู่/ผู้หญิงและผัวชาวบ้าน ก็คือไม่ผิด และ "ผิดใหม่" หากฉันจะทำทุกวิถีทางเพื่อรักษาผัวฉันเอาไว้ แม้จะต้องทำเสน่ห์ยาแฝด คำตอบก็ไม่ผิดสำหรับเมียหลวงอีกนั่นแหละ

การเรียนรู้และการอ้างอิงการเมืองของผู้หญิงในเรื่อง "ความรักและครอบครัว (เดี่ยว)" นี้ เป็นหัวใจของการดูละครโทรทัศน์ของผู้หญิงไทย ก็เพราะสังคมไทยไม่ได้พยายามจะสร้างระบบของการเรียนรู้ความสัมพันธ์ทางสังคมอะไรเลยแม้แต่แต่น้อย

ผู้หญิงถูกสร้าง "ภาพ" และ "การจงจำทางอัตลักษณ์" ว่า จะต้องเป็นผู้หญิงดี เรียบร้อย และ ฯลฯ สารพัดที่จะต้องดี

ซึ่งเป็นภาพที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นคน ขณะเดียวกัน ก็ได้ "จงจำ" ผู้หญิงเอาไว้ ไม่ให้กล้าแสดงออกอย่างผู้หญิงเป็นจริงๆ การเรียนความสัมพันธ์ทางสังคมจึงต้องเรียนรู้ผ่านสื่อวรรณกรรมและละครโทรทัศน์

ขณะเดียวกัน การเล่นการเมืองของผู้หญิงก็ถูกเก็บเอาไว้ให้เป็นความลับเฉพาะผู้หญิง จะไม่พยายามเปิดเผย "การเมืองของผู้หญิง" สุสาธิตาณะโดยทั่วไป เพราะจะทำให้ไม่ดี/ไม่เหมาะสม เนื่องจากขัดแย้งกับภาพผู้หญิงที่ดีที่กักขังผู้หญิงทั้งหมดเอาไว้ (แม้กระทั่งกะเทยที่แต่ง "หญิง" ก็ยังถูกกักขังไว้ด้วยความเป็นผู้หญิงไทยที่ดี ได้แก่ จะทำตัววิ้วด้วยกระตุ้วแบบกะเทยที่ไม่แต่งหญิงนั้น ไม่ได้ขี้ขลาด)

พร้อมกันนั้น สังคมไทยก็ยังจงจำผู้หญิงไว้ด้วยการให้ความหมาย/ความสำคัญของผู้หญิงในอุดมคติอยู่ที่การมีครอบครัว แม้ว่ากรงขังนี้อาจจะผ่อนคลายบ้างแล้ว แต่หากผู้หญิงคนทำงานที่ไม่มีครอบครัวตอบตัวเองอย่างจริงจัง ก็คงพบว่ากรงขังนี้ยังส่งผลต่อจิตใจไม่น้อย จึงทำให้การรัก "ความรักและครอบครัว (เดี่ยว)" ยังคงเป็นหลักการที่สำคัญที่สุดสำหรับผู้หญิงไทย

อีกด้านหนึ่ง การดูและอินไปกับละครจึงเป็นการผ่อนคลายหรือขยาย "กรงขัง" ผู้หญิงออกไปจนรู้สึกสบายอย่างน้อยก็ชั่วขณะหนึ่ง

ในปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมของเพศตรงกันข้ามมีเข้มข้นมากขึ้น แต่สังคมไทยกลับไม่สามารถสร้าง "จริยธรรม" ใหม่ ที่จะทำให้คนมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงได้ จึงส่งผลให้เกิดเพศสัมพันธ์นอกการสมรสหรือการตกลงของสังคมมากขึ้นตามไปด้วย ด้วยเหตุนี้ความรู้สึกถึงการอยู่รอดปลอดภัยของ "ความรักและครอบครัว (เดี่ยว)" ก็กระทบกระเทือนอย่างมากตามไปด้วย ดังที่ประจักษ์ชัดว่าสถิติการหย่าร้างสูงมากกว่าสามสิบเปอร์เซ็นต์ของการสมรส

ความรู้สึก "เสี่ยง" ต่อการสูญเสีย "ความรักและครอบครัวเดี่ยว" มีสูงขึ้นมาก จึงทำให้เกิดความต้องการที่จะเรียนรู้ "มายาสาโล" ที่ไม่สามารถสอนกันอย่างเป็นหลักวิชาได้ ความนิยมในละครลักษณะนี้ จึงเป็นความจำเป็นของผู้หญิงในสังคมไทยโดยแท้

การพิจารณาตัดสินละครไทยจึงไม่น่าจะทำได้ง่ายๆ อย่างที่ทำได้ในตอนนี้ หากแต่ต้องทำความเข้าใจกันให้ชัดเจนถึง "สาร" ที่ "สื่อ" ได้นำเสนอออกมาไม่อย่างนั้นแล้วก็จะคิดอย่างไรเดี๋ยวนสา เช่น คิดว่าเด็กไม่มีความรู้สึกเรื่องเพศ ซึ่งไม่จริงเพียงแต่ว่าเด็กยุคนี้มีช่องการแสดงออกมากกว่าเท่านั้นเอง ซึ่งสังคมต้องสร้างการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันอย่างเพื่อนมากกว่าจะกังวลว่าเป็นผลมาจากการดูละคร

ถามจริงๆ เอะ ตอนพวกคุณอยู่ ป. 6 หรือ ป. 7 (สมัยก่อน) คุณไม่อยากเห็นของเพศตรงกันข้ามหรือ ถ้าตอบว่าไม่ แปลว่าคุณปิดกั้นตั้งแต่เด็กเน่ๆ (ฮา)

การเมืองของผู้หญิง (ตอนจบ)

การเรียนรู้ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นจริงในฐานะมนุษย์ของผู้หญิงในสังคมไทยมีพื้นที่ไม่มากนักและระดับหนึ่งจำเป็นต้องแฝงอยู่ในสื่อ เช่น รายการโทรทัศน์ เพราะการพูดหรือเรียนรู้อย่างเป็นทางการจะขัดแย้งอยู่กับภาพลักษณ์ "ผู้หญิงดี" ที่สังคมไทยสร้างเป็นกรงขังผู้หญิงเอาไว้

แต่อย่างไรก็ตาม มีความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหลายบริบทที่เริ่มเปิดช่องให้แก่นการสื่อสารทางสังคมเพื่อชีวิตจริงของผู้หญิง โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับเพศสัมพันธ์

ดังปรากฏในช่วงสัปดาห์หลัง โอกาสในการเรียนรู้การดำรงอยู่ชีวิตจริงได้เปิดกว้างมากขึ้น นิตยสารต่างๆ ได้ปรับตัวเองเพื่อตอบสนองการเรียนรู้เช่นนี้ นิตยสารหัวนอกเกือบทั้งหมดจะมีคอลัมน์ที่สอนเทคนิคเรื่องเพศอย่างเข้มข้นมากกว่าละครโทรทัศน์เสียอีก นิตยสารของไทยที่อยู่คู่ผู้หญิงไทยมานานกว่ายี่สิบปี เช่น คู่สร้างคู่สมก็ได้ปรับเปลี่ยนการตอบปัญหาเรื่องเพศไปอย่างมากทีเดียว

คุณศรีวิฑาภรณ์ แซ่ลิ่ม นักศึกษาประวัติศาสตร์ระดับปริญญาตรี ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทำรายงานส่งผมเรื่องทำนองว่า "ความเปลี่ยนแปลงของวิถีคิดเรื่องเพศในคอลัมน์ตอบคำถามเพศศึกษา" ในนิตยสารคู่สร้างคู่สม พบว่ามีความเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งในระบบคิดของผู้ถาม (อาจจะเป็นไปได้ว่าคำถามถูกสร้างขึ้น แต่การสร้างขึ้นนั้น ผู้สร้างก็ยอมตระหนักว่าจะตั้งคำถามอย่างไร จึงจะสอดคล้องกับระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของผู้อ่าน) ซึ่งสะท้อนว่าการเรียนรู้เรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเพศนั้นเดินไปข้างหน้าไกลมากกว่าการสอนเพศศึกษาในระบบการศึกษาไทย

(ผมกำลังวางแผนศึกษาความเปลี่ยนแปลงของนิตยสารคู่สร้างคู่สมอย่างเป็นประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของสังคม เพื่อหวังว่าเป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจ "ประวัติศาสตร์ระบบความรู้สึก" ของสังคมไทย หากคิดอะไรออกมากกว่านี้จะนำมาเขียนให้อ่านกันครับ)

เราจะพบเช่นกันว่านิตยสารที่พยายามจะจรรโลงความเป็น "ผู้หญิงไทย" ที่ดีงาม ก็จำเป็นต้องถอนตัวจากบรรณพิภพไป เพราะผู้หญิงอ่านน้อยลงจนหาสปอนเซอร์ไม่ได้

ที่น่าสนใจ ได้แก่ การปรับตัวรับกับความต้องการการเรียนรู้ความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้หญิงเพราะผู้หญิงเป็นตลาดขนาดใหญ่ที่สุด สถานีโทรทัศน์ช่อง 3 ได้เพิ่มรายการที่เป็นการถ่ายทอดความรู้ในความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้หญิงอย่างกว้างขวางและหลากหลายที่สุด

ด้วยการที่สถานีโทรทัศน์ช่อง 3 ได้ปรับตัวรับกับความต้องการการเรียนรู้ทางสังคมของผู้หญิงนี้เอง จึงน่าจะมีส่วนทำให้ผู้บริหารตัดสินใจให้ละคร "ดอกส้มสีทอง" ออกอากาศ เพราะเชื่อว่าจะทำให้มีผู้ชมล้นหลามแน่ๆ ซึ่งก็เป็นจริงตามคาดการณ์เอาไว้ และขณะเดียวกัน ก็กล้าแข่งขันกับอำนาจรัฐที่บีบบังคับในเรื่องละครดังกล่าว

แต่ก็น่าประหลาดใจ ที่พลังของความต้องการเรียนรู้ความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้หญิงก็เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง แต่ทำไมจึงมีกระแสต่อต้านละคร "ดอกส้มสีทอง" ที่ขึ้นมาอย่างกว้างขวางเช่นเดียวกัน

ผมคิดว่ากระแสต่อต้านนี้น่าจะมาจากสามประการด้วยกัน

ประการแรก ความวิตกกังวลของสังคมไทยต่อความสามารถในการจะรรโลงรักษา "ความเป็นไทย-ความเป็นผู้หญิงไทย" ได้ก่อให้เกิดกระแส "ตื่นตระหนกเกินเหตุ" (Panic) ขึ้นเป็นครั้งคราวตลอดมา เพราะสังคมไทยถูกทำให้เชื่อว่าความดีงามของสังคมไทยเป็นเรื่องเฉพาะของเลือดหรือดีเอ็นเอ ไม่ได้มองว่าทุกอย่างหรือทุกสรรพสิ่งล้วนแปรเปลี่ยน (ผมจึงงงๆ เสมอมาว่าเวลาพูดกันว่าสังคมไทยเป็นสังคมพุทธศาสนา แล้วทำไมไม่เข้าใจหลักเบื้องต้นของพุทธศาสนานี้ได้)

ดังนั้น อะไรที่ถูกกระพือให้เห็นว่าจะหลุดออกจาก/ทำร้าย/ทำลาย ความเป็นไทย-ความเป็นผู้หญิงไทยที่ตีงาม (ที่ถูกสร้างขึ้นและทำให้เชื่อว่าเป็นจริง) ก็จะทำให้เกิดความตื่นตระหนกและมักจะเรียกร้องให้รัฐเข้ามาจัดการเสมอมา

หากมีอะไรที่เป็นสมบัติเฉพาะของคนไทยสมัยใหม่นี้ ผมว่าน่าจะเป็นความรู้สึกตื่นตระหนกเกินเหตุกับความเป็นไทยนี้แหละครับ เหมือนกับสังคมที่มีปมด้อย ไม่รู้จะเอาอะไรไปอวดชาวโลกได้ ก็ต้องสร้างนิยายเรื่อง DNA ของความเป็นไทยครับ

ประการที่สอง ความอ่อนแอในการเลี้ยงดูลูกหลานของครอบครัวเดี่ยวของชนชั้นกลางในสังคมไทย ซึ่งด้านหนึ่งทำให้พ่อแม่จะวิตกอย่างมากกับการเลี้ยงดูลูก เพราะครอบครัวเดี่ยวไม่สามารถที่มีใครจะสอน/อยู่กับลูกได้อย่างครอบครัวขยายแบบเดิม ดังนั้น จึงมักจะมองหา (เรื่อง) เหตุที่อาจจะนำมาซึ่งความล้มเหลวของลูก/หลานตลอดเวลา ในอีกด้านหนึ่ง ก็จำเป็นที่จะต้องปล่อยให้ลูกหลานถูกลี้นด้วยโทรทัศน์

สภาพเช่นนี้ จึงทำให้เกิดการสร้างกระแสต่อต้านได้ง่ายและเป็นขบวนการต่อเนื่องไปได้อย่างดี ดังที่ปรากฏการเสนอข่าวเด็กชั้นประถมอยากดูของเพื่อนต่างประเทศ เป็นต้น

เหตุผล ประการที่สาม ผมคิดว่าเป็นเพราะข้อจำกัดของเวลาละครโทรทัศน์ที่มีไม่ยาวนานนัก เมื่อประกอบเข้ากับสถิติคนเข้าชมที่สูงมาก จึงทำให้คนทำละครพยายามหาทาง "ยึด" แต่เผชิญการตัดสินใจ "ยึด" กลับไปเน้นอยู่ที่ฉากฮิโรติกและฉากการแสดงที่โอเวอร์ จึงทำให้การสื่อสารในช่วงเวลาสั้นๆ นั้นจำกัดอยู่เพียงการรับรู้ภาพเฉพาะที่เน้นในการ "ยึด" ให้ละครยาวขึ้น (ตรงจุดนี้ต้องโทษผู้เขียนบท "ยึด" ครับ)

กระแสการต่อต้านโดยเฉพาะสองประการแรกเช่นนี้ ก็จะทำให้การต่อต้านเป็นเช่นไฟไหม้ฟาง เพราะไม่สามารถมีทางออกทางอื่นได้นอกจากจะใช้อำนาจรัฐปิดกั้น ซึ่งก็ไม่มีทางที่จะทำได้ ผมคิดว่าน่าจะทำให้กระแสการต่อต้านนี้ขยับยกระดับมาสู่การพูดคุยกันที่มากกว่าความตื่นตระหนกจนเกินเหตุกับความกังวลในการเลี้ยงลูกของครอบครัวเดี่ยวชนชั้นกลางไทยครับ

สื่อมวลชนทั้งหลายน่าจะลองเปิดเวทีกลางสำหรับการสื่อสารเสวนาในเรื่องนี้ให้กว้างขวางมากขึ้นนะครับ

ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ วันที่ 13 และ 20 พฤษภาคม 2554

<http://www.midnightuniv.org>